

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

УДК 332.122:338.43

О. В. ОЛЬШАНСЬКА,
доцент, кандидат економічних наук,
завідувач кафедри регіональної економіки
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АГРОСОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Досліджено наукові засади розвитку агросоціальної системи країни. Обґрунтовано методологічні принципи регіонально-просторової організації таких систем з метою вирішення завдань комплексно-пропорційного розвитку аграрної економіки та соціальної сфери сільських територій. Запропоновано схему структурних взаємозв'язків між компонентами агросоціальної системи.

Ключові слова: регіонально-системна організація, агросоціальна система, аграрна економіка, соціальна сфера.

O. V. OL'SHANS'KA,
Assoc. Prof., Cand. of Econ. Sci.,
Head of the Chair of Regional Economy,
V. Het'man Kyiv National Economic University

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF AGROSOCIAL SYSTEMS

The scientific principles of development of country's agrosocial system are studied. The methodological foundations of a regional-spatial organization of such systems aimed at the solution of tasks of the agrarian economy and the social sphere of rural territories are substantiated. A scheme of structural connections between components of the agrosocial system is proposed.

Keywords: system-regional organization, agrosocial system, agrarian economy, social sphere.

Однією з фундаментальних проблем економічної науки є розроблення теоретико-методологічних засад комплексного та збалансованого розвитку аграрного сектору економіки і сільських громад як єдиної агросоціальної системи. Актуальність проблеми полягає в тому, що в період реформування економічної системи в Україні не було враховано громадські соціальні орієнтири в цій сфері діяльності. Найважливішим показником функціонування суспільства в остаточному підсумку є соціальна ефективність. Вона включає як економічну результативність із забезпечення матеріального добробуту людей, так і соціальну ефективність, яку характеризує соціально-трудоий, соціально-побутовий, соціально-демографічний і соціально-гуманістичний прогрес. Соціальний ефект стосується і окремої особи, і локальної чи регіональної спільноти людей, і територіальної громади в цілому.

На сучасному етапі суспільного розвитку проблема взаємопов'язаності економічного та соціального розвитку особливо загострилася в сільській місцевості з огляду на ринкову трансформацію аграрної економіки та змінену взаємодію із сільським населенням, його відтворення, використання сільського трудового потенціалу, забезпечення економічних, соціальних та інших умов його життєдіяльності, територіальну організацію поселенської мережі. Складність дослідження зазначеної проблеми пов'язана з тим, що сільськогосподарське виробництво, яке стає дедалі менш пов'язаним з життям і діяльністю більшої частини сільського населення, – це складна, мультикомпонентна, агроекономічна система, яка постійно перебуває в нестійкому стані. Це зумовлено широкою сукупністю причин – сезонністю виробництва, змінами ринкового середовища, кліматичних умов, поведінки сільських жителів, форм організації їх діяльності тощо.

У цих умовах значно актуалізувалася необхідність поглиблення теорії регіонально-просторової організації аграрного виробництва та сільського населення як єдиної агросоціальної системи. Теоретичні та прикладні засади розвитку аграрної сфери у взаємозв'язку із соціальним середовищем проживання селян розглядались у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів: І.К. Бистрякова, О.М. Бородіної, П.П. Борщевського, Р.А. Івануха, М.М. Паламарчука, Д.К. Прейгера, М.Ф. Кропивка, В.І. Куценко, А.С. Лисецького, О.М. Могильного, О.Л. Попової, І.В. Прокопи, Є.І. Ходаківського, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина, О.Г. Гранберга, У. Ізарда та інших. Водночас подальшого вдосконалення потребує методологія наукових досліджень регіональних агросоціальних систем як елементів єдиної природно-суспільної системи відтворення.

У зв'язку зі змінами, які відбуваються в регіональній організації аграрної сфери та розвитку сільських територій в умовах реалізації земельної реформи, постала гостра необхідність вирішення ключових питань подальшого вивчення (на основі нових методологічних засад регіонально-просторової організації) агросоціальних систем з метою виконання завдань комплексно-пропорційного розвитку аграрної економіки та соціальної сфери сільських територій. Саме дослідженню наукових підходів до визначення сутності регіональних агросоціальних систем, їх складових і характеру взаємодії присвячена дана стаття.

Аграрне виробництво розміщене переважно в сільській місцевості. Воно є ядром (полюсом) формування інших ланок виробничої системи на основі різноманітних зв'язків, утворюючи, таким чином, певну інтегральну, просторову систему, у структурі якої важливу роль відіграє поселенська мережа. Насамперед це стосується кількості мешканців, а також самих сіл і селищ, де зосереджений людський капітал як невід'ємний елемент аграрної та соціальної систем сільської місцевості.

Основою зв'язку аграрного виробництва та розселення слугує єдність їх цілей: соціальних, які стосуються забезпечення належного рівня життя населення; економічних, які включають раціональне використання матеріального і людського капіталів; екологічних, мета яких – збереження та поліпшення навколишнього природного середовища. Саме в такій системі доцільно поєднуються економічна

та соціальна пропорційність, оскільки вони сприяють підвищенню рівня використання сільськогосподарських територій і людського потенціалу та інфраструктури, зосереджених у поселенській мережі.

Актуальною є і проблема визначення сутності, структури та меж агросоціальних систем (як функціональних, так і територіальних). В умовах активної дії закону територіального поділу праці, який сприяє розвитку міжрегіональних і глобальних зв'язків, необхідно диференційовано підходити до визначення структури та масштабів агросоціальних систем з урахуванням конкретних регіональних умов і переваг. Неодмінним пріоритетом має бути вирішення проблем зайнятості населення, його продовольчої безпеки, доступності товарів і послуг, поліпшення медичного, культурного, освітнього та житлового обслуговування, збереження сприятливого для життя навколишнього природного середовища. Найбільш повний перелік послуг і умов, які комплексно задовольняють потреби жителів сіл, функціонує в межах адміністративно-територіальних одиниць. Його перевагою є наявність, насамперед, державної управлінської ланки як основного координуючого органу. Очевидно, важливими завданнями і в майбутньому будуть забезпечення зайнятості сільських жителів, координація зусиль щодо формування міжпоселенських виробничих та інших комплексів, територіальних кластерних моделей господарювання. Отже, успішне їх вирішення значною мірою залежить від ефективної міжпоселенської управлінської та координаційної діяльності. Цю функцію можуть виконувати регіональні органи управління у взаємодії з аграрними суб'єктами підприємницької діяльності, органами місцевого самоврядування та територіальними громадами.

Складність проблем розвитку аграрної системи та системи розселення, створення належної соціальної сфери життєдіяльності людей зумовила появу різноманітних наукових підходів до їх вирішення. Так, заслуговують на увагу висновки про необхідність комплексного підходу до проблем організації виробництва, розселення сільського населення, використання трудового потенціалу, формування сфери послуг у межах певних територій. Залежність між ними зумовлена рівнем розвитку сукупності взаємозв'язків між ними, які спричиняють утворення нової форми організації господарства — регіонально-системної. Це вимагає особливого системного підходу до дослідження взаємозв'язків, взаємовідносин і взаємозалежностей складових аграрної та соціальної сфер. Система — це сукупність тісно пов'язаних елементів, які утворюють стійку єдність і цілісність і яким притаманні інтегральні властивості. Аналіз агросоціальних систем виявляє взаємозв'язок з природою, територіальною спільнотою жителів, зайнятих у сільському господарстві, та соціальною сферою, яка формує середовище життєдіяльності людей, тощо. Крім того, усі компоненти характеризуються певними зв'язками та залежностями, зумовлюючи особливості кожного з них.

Сучасний етап регіональних досліджень характеризується новими науковими підходами, які включають аналіз соціальних та економічних процесів у регіонах як єдиної системи регіонально-просторової організації соціально-економічної діяльності, а також особливостей впливу на неї економічних, соціальних, при-

родних та інших факторів, зокрема і нового геоекономічного становища. Такий регіонально-системний підхід до вивчення просторової організації господарства акумулює в собі теорію як розміщення суб'єктів підприємницької діяльності всіх організаційно-правових форм господарювання, так і формування регіональних вертикально та горизонтально інтегрованих соціально-економічних систем, функціонування яких базується на взаємодії та взаємозалежності. Системний аналіз просторового розвитку господарства, його організації та функціонування включає покомпонентний та інтегральний підходи, які враховують взаємозалежність складових єдиної системи. Просторовий розвиток господарства характеризують якісні зміни його структури та системної організації.

Зв'язок між частинами агросоціальної системи забезпечує інтенсивне використання сільськогосподарських угідь, соціальної інфраструктури сіл, впливає на особливості сільського розселення. Взаємозалежність зазначених компонентів вимагає врахування в дослідженні трансформаційних процесів та особливостей зміни кожного з них і системи в цілому. Наприклад, зменшення кількості жителів сільських поселень, особливо невеликих, може призвести до звуження поселенської мережі, а в подальшому – до недовикористання територій, наявної соціальної чи транспортної інфраструктури. Взаємозв'язок сільського розселення та використання сільськогосподарських земель і виробництва аграрної продукції характеризується досить стабільною залежністю і територіальною орієнтацією. Зміна форми сільського розселення впливає на рівень використання землі, регіональні особливості ведення сільського господарства, його системну організацію в цілому.

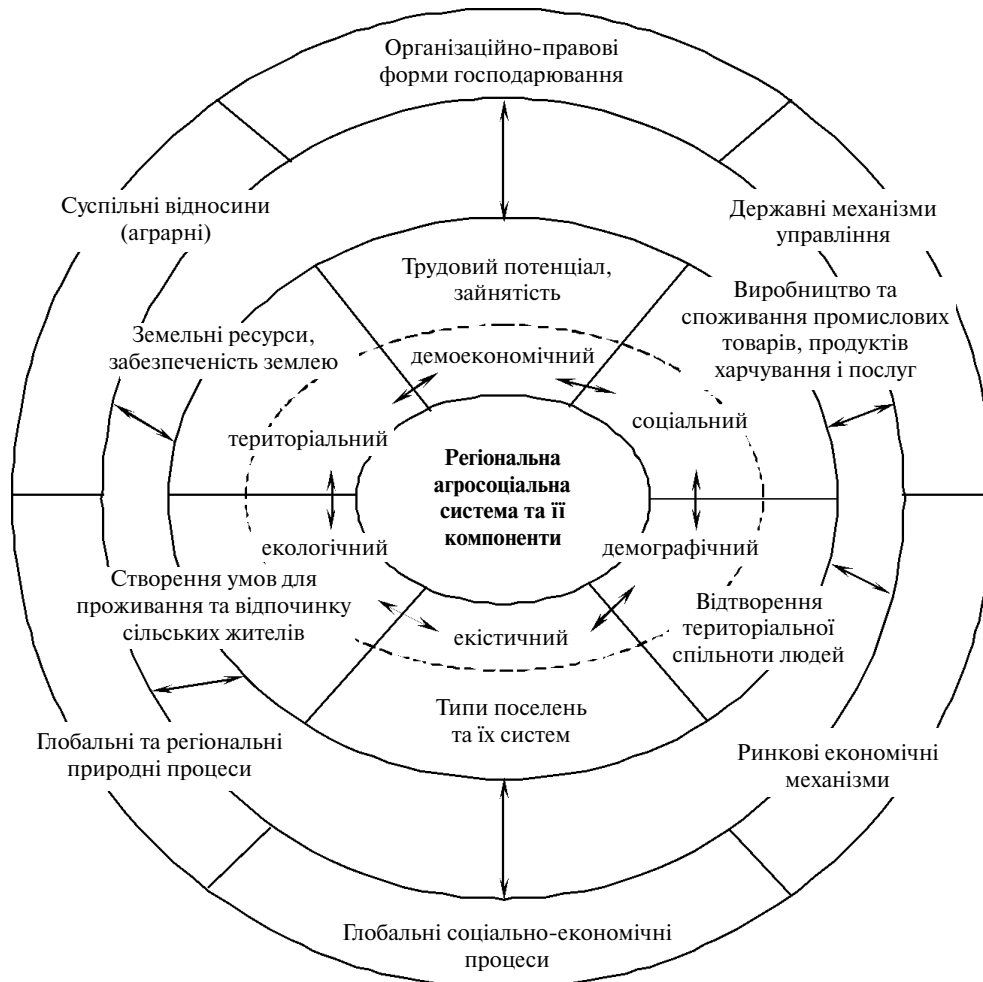
У дослідженні агросоціальних систем поєднано два предмети, які належать двом наукам – аграрній та регіональній економіці, кожна з яких досліджує окремі явища. Водночас результати регіональних досліджень мають практичне застосування в аграрній економіці (табл.).

Застосування розробок регіональної економіки в землекористуванні

Регіональні розробки	Використання в землекористуванні
Соціально-економічне районування	Розробка регіональних програм з використання та охорони земельних ресурсів
Природно-господарське районування	Розробка регіональних схем землеустрою
Еколого-економічне районування	Встановлення меж територій з різним режимом землевпорядкування

З таблиці видно, що за цілком очевидної спеціалізації дослідження ці напрями об'єднують стадія практичного застосування під час розробки проектних і програмних документів, які стосуються землекористування. Отже, можливість ефективного функціонування регіональної агросоціальної системи виникає за системного підходу, який передбачає вивчення складних інтегральних об'єктів через взаємозв'язки і взаємозалежність усіх елементів, з яких вони складаються. Цей підхід дає можливість дослідити розвиток агросоціальних систем з позицій аграрної економіки, її впливу на формування систем розселення, використання трудо-

вого потенціалу в сільській місцевості тощо. Регіональна агросоціальна система — це такий тип регіональних систем, формування і функціонування якого пов’язані з діяльністю аграрної сфери економіки в регіоні. Як регіональна система вона інтегрує сукупність компонентів у єдине ціле, де кожний з них певним чином пов’язаний з іншими і залежить від них (рис.).

Регіональна агросоціальна система як елемент єдиної природно-суспільної системи відтворення

Як видно з рисунка, типи регіональної агросоціальної системи виокремлено відповідно до основних процесів життєдіяльності територіальної спільноти людей: демоекономічний, соціальний, демографічний, екістичний, екологічний, територіальний. Кожний з цих структурних компонентів має свої особливості. Так, демоекономічна складова включає організаційно-правові форми господарювання та види економічної діяльності. Вона характеризує вплив зазначених складових на зайнятість сільського населення регіону, трудову спеціалізацію зайнятих, режим роботи, професійну захворюваність, рівень доходів працівників, інші економічні процеси регіональної агросоціальної системи. Як і в будь-якому системному утворенні, тут усі процеси взаємопов’язані і залежать один від одного.

Соціальна компонента включає виробництво та споживання продуктів і послуг сільським населенням регіону. Демографічна – характеризує процеси відтворення регіональної спільноти сільського населення. Екістична – стосується формування сільської поселенської мережі, її структури та динаміки. Екологічна – розкриває природні умови праці та проживання сільських жителів. Територіальна – характеризує використання регіональних земельних ресурсів і забезпечення сільського населення землею. Кожний із зазначених компонентів доповнює інші, а в сукупності вони формують єдину регіональну агросоціальну систему, чим і підвищують синергетичний ефект її функціонування.

Отже, сутнісною ознакою регіональних агросоціальних систем є системність і комплексність, які забезпечують взаємозумовленість її складових, а також доповнюють її функціонування, у чому і проявляється синергетичний ефект розвитку системи.

Висновки

Методологічні засади дослідження агросоціальних систем формуються на основі сукупності загальнонаукових підходів, найважливішим серед яких є системний, який становить єдність взаємодії природи, її соціальних елементів та економіки в їх тісних взаємовідносинах. Інтеграція наукових знань за такого підходу дозволяє отримати нові наукові результати, використання яких у практичній діяльності сприятиме повнішому вирішенню проблеми взаємодії природи та суспільства в широкому розумінні, ефективнішому функціонуванню агросоціальних систем, які об'єднують природні, соціальні та економічні взаємозв'язки та залежності.

Список використаної літератури

1. Борщевский П.П., Прейгер Д.К., Иванух Р.А. Региональная специализация сельскохозяйственного производства Украины. — К. : Наукова думка, 2004. — 197 с.
2. Кропивко М.Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління соціально-спрямованим агропромисловим виробництвом // Економіка АПК. — 2008. — № 2. — С. 25–30.
3. Могильний О.М. Аграрна політика: нові виклики і випробування // Економіка та держава. — 2008. — № 9. — С. 17–21.
4. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. — К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. — 352 с.
5. Теорія, політика та практика сільського розвитку ; [за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокони]. — К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2010. — 376 с.
6. Бородіна О.М., Геєць В.М., Гупоров А.О. та ін. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. — К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2012. — 54 с.
7. Ходаківський Є.І. Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. — Житомир : Спілка економістів України, 2008. — 17 с.

References

1. Borshchevskii P.P., Preiger D.K., Ivanukh R.A. *Regional'naya Spetsializatsiya Sel'skokhozyaistvennogo Proizvodstva Ukrainy* [Regional Specialization of Ukraine's Agricultural Production]. Kyiv, Naukova Dumka, 2004 [in Russian].
2. Кропивко М.Ф. *Udoskonalennya systemy derzhavnogo i regional'nogo upravlinnya social'no-spryamovanyum agropromyslovym vyrobnytstvom* [Improvement of the system of government and regional management of the socially targeted agriindustrial production]. *Ekonomika APK – Economy of AIC*, 2008, No. 2, p. 25–30 [in Ukrainian].

3. Mogyl'nyi O.M. *Agrarna polityka: novi vyklyky i vyprovuvannya* [Agrarian policy: new challenges and tests]. *Ekonomika ta Derzhava – Economy and State*, 2008, No. 9, pp. 17–21 [in Ukrainian].

4. Popova O.L. *Stalyi Rozvytok Agrosfery Ukainy: Polityka i Mekhanizmy* [Steady Development of Ukraine's Agrosphere: Policy and Mechanisms]. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2009 [in Ukrainian].

5. *Teoriya, Polityka ta Praktyka Sil's'kogo Rozvytku, za red. O.M. Borodinoi, I.V. Prokopy* [Theory, Policy, and Practice of Agrarian Development, edited by O.M. Borodina, I.V. Prokopa]. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2010 [in Ukrainian].

6. Borodina O.M., Heets' V.M., Gutorov A.O. et al. *Ukrains'ka Model' Agrarnogo Rozvytku ta ii Sotsioekonomichna Pereorientatsiya* [The Ukrainian Model of Agrarian Development and Its Socio-Economic Reorientation]. Kyiv, Inst. for Economics and Forecast. of the NASU, 2012 [in Ukrainian].

7. Khodakivs'kyi E.I. *Synergetychni Zasady Rozvytku Agroekonomichnoi Systemy* [Synergetic Principles of the Development of an Agroeconomic System]. Zhytomyr, Union of Economists of Ukraine, 2008 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12 квітня 2013 р.
